

Зямяне маёнткаў Урэчча, Новы Двор і Яромічы Слуцкага княства
ў другой палове XVI – пачатку XVIII ст.:
фарміраванне супольнасці і генеалагічная свядомасць

Маёнткі Слуцкага княства, якія знаходзіліся на ўсход ад Слуцка, не вылучаліся вялікай колькасцю зямянскага насельніцтва, што адрознівала іх ад іншых двароў латыфундыі (Баславічы, Вызна, Івань, Пагост, Прусы, Старчыцы), а таксама Капыльскага княства, дзе прысутнасць зямлян на працягу XVII–XVIII стст. была значнай¹. Ва ўсходніх маёнтках найбольш выразнай наяўнасць зямлян была на землях, падпарадкаваных Урэцкаму двару. Пачынаючы з інвентароў 1670-х гг., да гэтага двара адносілася вялікае зямянскае сяло Сорагі (Сорага)², у якім налічвалася 70 валок і адпаведна 14 зямянскіх «коней»³, і некалькі больш дробных засценкаў, якія ўзніклі на працягу другой паловы XVII – XVIII ст. [43, арк. 11–12]. У маёнтках Новы Двор⁴ і Яромічы знаходзіліся толькі невялікія зямянскія паселішчы – адпаведна Мохарты і Мардзвінавічы (Мардзвілавічы). У Дарогах і Скаўшыне па стане на сярэдзіну XVIII ст. зямяне наогул не фіксаваліся [29, арк. 4–5 адв.].

У выпадку Сорагаў фарміраванне зямянскай супольнасці прасочваецца яшчэ для другой паловы XVI ст. – часу, калі Слуцкім і Капыльскім княствамі валодалі апошнія пакаленні роду князёў Алелькавічаў. Гэта адлюстравана ў інвентары Слуцкага княства ад 1600 г., дзе жыхары Сорагаў вылучаны ў асобную групу, а таксама рэестры Слуцкага княства ад 1566 г. [28, арк. 7; 54, к. 64–66; 70, с. 330–331; 79]. У апошнім з іх службоўцы Алелькавічаў паказаны агулам, без падзелу па паселішчах, але прадстаўнікоў Сорагаў у ім магчыма вызначыць на падставе матэрыялаў судовага працэсу ад 1679 г. паміж Гурыновічамі і Шубамі [14, арк. 44–45], дзе рэтраспектыўна згадваліся жыхары Сорагаў, паказаныя ў рэестры ад 1566 г.

З асоб, пазначаных у 1566 г., несумненна шляхецкае паходжанне мелі Капцевічы. Тады згадваліся Пратас, Рыгор і Міхайла Капцевічы, якія валодалі службаю прыгонных сялян у Слуцкім княстве. Пры гэтым Рыгор і Міхайла асобна фігуравалі ў пераліку шляхты Слуцкага княства [54, к. 65–66]. Ніводзін з Капцевічаў не паказаны (з неведомых прычын) у інвентары ад 1600 г., але іх старадаўняе пражыванне ў Сорагах пацвярджаецца існаваннем у сяле «каня» з назвай, утворанай ад іх прозвішча⁵. З часоў правядзення зямянскіх рэвізій 1730-х гг. Капцевічы называлі сябе выхадцамі з Пінскага павета, але ў якасці

¹ Аўтар выказвае падзяку загадчыку аддзела выкарыстання дакументаў і інфармацыі Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі, магістру гістарычных навук **Вользе Чарвінскай** за значную дапамогу ў зборы матэрыялаў, неабходных для напісання артыкула.

² Пры гэтым яшчэ ў інвентары ад 1667 г. сярод паселішчаў Урэцкай воласці Сорагі не адзначаны [38, арк. 36–50]. Магчыма, да 1670-х гг. зямянскае сяло ў Сорагах складала асобную тэрытарыяльную адзінку. Пра гэта ўскосна сведчаць звесткі інвентара Слуцкага княства ад 1600 г., у якім фігуравалі зямяне «з Сорага» [28, арк. 7].

³ «Конь» – адзінка нясення зямлямі ваеннай службы, з «каня» (як правіла, надзела ў пяць валок зямлі) зямяне павінны былі выстаўляць аднаго вершніка ў радзівілаўскае войска.

⁴ У дадзеным артыкуле маёнткі Новы Двор разглядаецца без фальваркаў Ушаловічы і Прошчыцы.

⁵ Дзевяты па ліку «конь» Капцевічаўскі пазначаўся ў інвентарах да канца XVIII ст. [30, арк. 9–9 адв.].

падмацавання гэтага імі выстаўляўся вельмі няўдалы фальсіфікат – прывілей князя Юрыя Юр’евіча Алелькавіча ад 6 чэрвеня 1523 г. пінскаму шляхціцу Фёдару Пеньку-Капцевічу на два кані ў засценку Сорагі [56, к. 54–55]. У 1523 г. Слуцкім княствам кіраваў не Юрый Юр’евіч, а Юрый І Сямёнавіч Алелькавіч [87, с. 331–332]. Зрэшты, такую неадпаведнасць магчыма было б растлумачыць памылкай у перадачы ў копіі даты надання, але ў дакуменце згадваўся «слаўнай памяці» кароль польскі і вялікі князь літоўскі Жыгімонт III Ваза, а ніводзін з князёў Алелькавічаў гэтага манарха не перажыў. Пры гэтым на Піншчыне ў першай трэці XVI ст. сапраўды жыў Фёдар Капцевіч, які з’яўляўся пінскім войтам і ў 1503 г. атрымаў ад князя Фёдара Іванавіча Яраславіча дварышча Насуціцкае ў сяле Красава [63, с. 133–134; 68, с. 256]. Цалкам магчыма, што пазначаныя ў 1566 г. Капцевічы былі нашчадкамі Фёдара, якія трапілі на службу да Алелькавічаў⁶. У такім выпадку выклікае цікавасць той факт, што памяць пра пачынальніка Фёдара пратрывала ў родзе да першай трэці XVIII ст., калі быў выраблены згаданы вышэй фальсіфікат. Сярод іншага, Капцевічы апелявалі да пінскага паходжання (і звязаных з імі несапраўдных дакументаў) нават у пачатку XIX ст. – падчас «разбору шляхты» [8, арк. 44–46 адв.; 15, арк. 2 адв.–3 адв.]. Тады яны падавалі ў якасці доказу шляхецкай годнасці сфабрыкаваную недзе напрыканцы XVIII ст. (упершыню яна была ўнесена ў судовыя кнігі ў 1793 г.) «генеалогію», паводле якой Капцевічы трапілі ў шэрагі слуцкіх зямлян у канцы XVI – пачатку XVII ст., калі былі запрошаны на службу Юрыем, Мікалаем (!) і Сямёнам Алелькавічамі⁷ [33, арк. 357–357 адв.]. Аднак нельга выключаць магчымасць, што супадзенне імёнаў пінскага войта Фёдара і меркаванага продка сорагаўскіх зямлян Капцевічаў паўстала ў выніку выпадковасці.

Іншым родам мясцовых зямлян, чые шляхецкія карані акрэсліваюцца дастаткова выразна, з’яўляліся Шубы. У 1600 г. згадваўся сорагаўскі зямлянін Шубка (!), які ў адрозненне ад сваіх аднавяскоўцаў выстаўляў не аднаго, а двух коней [28, арк. 7], што адпавядала будучай структуры паселішча Сорагі, у якім фіксаваліся два Шубінскія «кані» [43, арк. 11 адв.; 50, арк. 56–57]. Асаблівасцю акрэслення Шубаў у інвентарах маёнтка Урэчча з’яўлялася тое, што ў 1670–1680-я гг. яны адзіныя сярод мясцовых зямлян пазначаліся як «паны» [43, арк. 11–11 адв.; 44, арк. 13 адв.–14; 45, арк. 16 адв.; 46, арк. 45]. Нягледзячы на тое, што ў далейшым такое адасабленне перастала практыкавацца, яно сведчыць пра асаблівы статус Шубаў. Апрача Сорагаў, на былых землях Алелькавічаў Шубы таксама пражывалі ў Капыльскім княстве, дзе ў інвентары ад 1665 г. яны таксама названы панамі (зрэшты, такое найменне было ўжыта не толькі да іх) [1, арк. 60 адв.]. Браты Раман і Андрэй Шубы, якія жылі ў Сорагах у 1630–1640-я гг., былі жанаты на жанчынах з сямей Радзівановічаў і Дубяйкоўскіх, а гэтыя роды фігуравалі сярод капыльскіх зямлян [24, арк. 29–30 адв., 94 адв.–95; 62, с. 205–207, 209–210]. Верагодна, менавіта

⁶ Пры гэтым мяшчане Капцевічы (у тым ліку сын Фёдара Барыс) працягвалі жыць у Пінску ў сярэдзіне XVI ст. Больш за тое, у Пінскім княстве ў гэты час былі падданыя, якія мелі патронім «Капцевічы» і жылі ў сяле Марозавічы, але яны наўрад ці мелі нейкае дачыненне да слуцкіх зямлян [63, с. 89–90, 94, 126, 146].

⁷ Ніводзін з князёў Алелькавічаў не меў імя Мікалай.

матрыманіяльныя стасункі садзейнічалі перасяленню часткі Шубаў у Капыльскае княства. Капыльскія Шубы ў XIX ст. выводзілі сябе ад Яна, які па стане на 1631 г. з'яўляўся ўладальнікам часткі маёнтка Сакалятычы каля Клецка [23, арк. 122]. Аднак такому радаводу супярэчыць не толькі факт перасялення Шубаў у Капыль менавіта з Сорагаў, але і тое, што меркаваны продак роду згадваўся сярод слуцкіх зямлян яшчэ ў рэестры ад 1566 г. У ім фігуравалі Шубіч і Гурын Радкавічы [54, к. 65]. Не з'яўляецца магчымым дакладна інтэрпрэтаваць звесткі: ці то Шубіч быў сынам Радкі (у такім выпадку Гурын быў яго братам), ці то ў захаванай копіі дакумента прысутнічае недакладнасць, і сынам Радкі з'яўляўся толькі Гурын, а Шубіч – гэта не звязаны з ім роднаснымі сувязямі чалавек, акрэслены ў пераліку пры дапамозе не імя, а патроніма. Так ці інакш, не выключана, што адной з прычын таго, што ў ранніх інвентарах Шубы называліся панамі, з'яўлялася іх паходжанне. У XV ст. на гістарычнай Навагрудчыне жыў род Шубаў, найперш вядомы тым, што яго прадстаўнікі рабілі ўклады на карысць знакамітага Лаўрышаўскага манастыра [69, с. 243–245; 78, с. 68–69]. Магчыма, адна з галін роду апынулася ў Сорагах. У такім выпадку Шубы былі старажытнай шляхтай і найменне іх панамі робіцца вытлумачальным.

Апошнім аспектам, які ўскладняе высвятленне каранёў роду Шубаў, з'яўляецца тое, што ў XIX ст. яны прэтэндавалі на паходжанне ад «экзулянтаў», якія страцілі свае землі пасля вайны 1654–1667 гг. і вымушаны былі перасяліцца ўглыб ВКЛ. Абедзве галіны (сорагаўская і капыльская) сцвярджалі, што іх продкі атрымалі за ваенную службу ад Уладзіслава IV землі ў Старадубскім павеце⁸ [23, арк. 1–6; 24, арк. 1–2, 15–15 адв., 18, 23–24 адв.]. Знаходжанне зямлян у дзяржаўным войску і атрыманне зямель на набытых тэрыторыях (разам з іх стратай у наступным) не з'яўляюцца неверагоднымі. Напрыклад, смаленскім «экзулянтам» з'яўляўся Цімафей Корзун, верагодна, выхадзец са слуцкага баярска-зямлянскага роду [83, с. 117, 265], які ў другой палове XVII ст. пасля страты валоданняў на Смаленшчыне перасяліўся ў Рэчыцкі павет, дзе яго нашчадкі адносіліся да ваколічнай шляхты [10, арк. 227–232 адв.; 58, с. 85–86; 75, с. 274–275]. Аднак у дакументах на землі ў Старадубскім павеце, якія меліся на руках у Шубаў, іх прозвішча перадавалася як «Шубы-Яблонскія»⁹. Паколькі на дадзены момант немагчыма абгрунтавана даказаць або ўпэўнена абвергнуць тоеснасць «экзулянтаў» з радзівілаўскімі зямлямі Шубамі, пытанне з'яўлення прыdomку «Яблонскі» магчыма было б пакінуць без разгляду, калі б не тое, што сярод жыхароў Сорагаў яшчэ ў 1566 і 1600 гг. згадваліся зямляне менавіта з такім прозвішчам, якія выразна адасабляліся ад Шубаў [28, арк. 7; 54, к. 65]. Больш за тое, калі ў 1647 г. у Слуцкім замкавым судзе вялася справа аб спадчыне Рамана Шубы, адвакатам яго жонкі з'яўляўся якраз Ян Яблонскі [24, арк. 6–8 адв.]. У ранніх інвентарах Сорагаў згадваўся «конь» Яблонскіх (гл., напрыклад: [43, арк. 11]), але з канца 1680-х гг. замест яго стаў згадвацца «конь» Ляхаўскі [47, арк. 36; 48,

⁸ У выпадку сорагаўскіх Шубаў у якасці надання фігуравала вёска Налбогіна з пяццю валокамі зямлі.

⁹ Менавіта з такой нехарактэрнай для інвентароў формай род спрабаваў прайсці праз «разбор шляхты» ў XIX ст.

арк. 22 адв.; 49, арк. 37–38]. Акалічнасці гэтай трансфармацыі дастаткова празрыстыя. Яблонскія былі выхадцамі з Польшчы¹⁰, дзе падобнае прозвішча сярод шляхты сустракалася вельмі часта [85, s. 302–307], ад іх этнічнай прыналежнасці і ўтварылася новая назва «каня»¹¹. Так ці інакш, сорагаўскія Шубы і Яблонскія былі двума асобнымі родамі.

З сямейнай гісторыяй Шубаў шчыльна звязана праблема высвятлення паходжання наступнага сорагаўскага зямянскага роду – Гурыновічаў. Перш за ўсё, таму што самыя раннія звесткі пра іх генеалагічныя ўяўленні паходзяць з працэсу аб «нагане шляхецтва», ініцыяванага Шубамі ў дачыненні да Яна Гурыновіча ў 1679 г. Абвінавачанне ў нешляхецтве падсумавала шматгадовы канфлікт, справакаваны тым, што апякун жонкі Яна Гурыновіча Зоф’і (дачкі згаданага вышэй Рамана Шубы) Іван Шуба затрымаў пры сабе яе маёмасць. Пасля смерці апекуна не аддалі належнага Зоф’і і яго пляменнікі і спадкаемцы – Гальяш, Габрыэль, Матэвуш і Тэадор Андрэевічы Шубы [24, арк. 25–28]. З дакументаў судовага працэсу вынікае, што яшчэ на мяжы 1660–1670-х гг. Гурыновічы былі абвінавачаны ў нешляхецтве іншымі зямямі – Міхневічамі. Ужо тады яны адначасова выкладалі дзве версіі свайго паходжання. Паводле першай, іх продкамі былі Іван і Сямён Жданавічы Глушскія, якія адносіліся да паўнапраўнай шляхты і па стане на 1560-я гг. валодалі маёнткамі. У адпаведнасці з другой версіяй, іх продкам быў хтосьці з асоб, паказаных у рэстры Слуцкага княства ад 1566 г., – Прохар Жданавіч, Гурын і Шубіч Радкавічы, Васька Жданавіч ці Гурын Стэфанавіч¹² [14, арк. 44–45]. З улікам патранімічнага характару іх прозвішча («Гурыновіч») іх продкам мог быць Гурын Радкавіч¹³ або Гурын Стэфанавіч.

Аднак самі Гурыновічы ўжо ў 1679 г., падчас працэсу супраць Шубаў, трывала спыніліся на варыянце ўласнага паходжання ад Івана і Сямёна Жданавічаў Глушскіх. У гэты час яны падавалі пацвярджальны прывілей Жыгімонта II Аўгуста ад 1567 г. Сямёну і Івану Жданавічам на наданне іх «продку»¹⁴ Юшку Афанасьевічу Корсаку князем Глебам Сямёнавічам Гальшанскім сёлаў і людзей каля Глуска [14, арк. 46–46 адв.]. Іван і Сямён Жданавічы сапраўды існавалі і атрымалі падобны дакумент [53, арк. 103–104; 71, с. 128–148]. У матэрыялах Метрыкі ВКЛ браты Жданавічы фіксаваліся і раней: у 1549 г.¹⁵ яны выслужылі ў Жыгімонта II тры пустаўшчыны ў сяле Радуцічы Глускай воласці, а ў 1564 г. Сямён Жданавіч набыў у сваіх «братоў»¹⁶ Богуша і Рыгора Фёдаравічаў Зяньковічаў маёнтак у Бабруйскай воласці [52,

¹⁰ На службе ў Алелькавічаў у другой палове XVI ст. было шмат палякаў [70, с. 338].

¹¹ Цікава, аднак, што ў дачыненні да аднаго з Яблонскіх, які жыў у канцы XVII ст., ужывалася тыповая ўсходнеславянская форма «Іван» (пры тым іншыя зямяне ў тых жа інвентарах фігуравалі як «Яны») [48, арк. 22 адв.; 49, арк. 37], што сведчыць пра пэўную рутэнізацыю зямян польскага паходжання.

¹² Гурын Стэфанавіч у наяўнай зараз копіі рэстра ад 1566 г. не паказаны [54, к. 64–66]. Магчыма, ён прапушчаны ў ёй або, наадварот, яго наўмысна дадалі ў інтарэсах Гурыновічаў падчас судовых працэсаў.

¹³ Калі продкам Гурыновічаў быў сын Радкі, то яны маглі быць найбліжэйшымі родзічамі Шубаў.

¹⁴ У дадзеным выпадку пад «продкам» меўся на ўвазе продак па жаночай лініі або наогул папярэдні ўладальнік маёнтка, які мог не мець наогул генетычнай сувязі з Іванам і Сямёнам.

¹⁵ У той час Сямён з’яўляўся гаспадарскім дваранінам.

¹⁶ Стрыечных або зводных.

арк. 74–75, 395–397]. Таксама Сямён з’яўляўся падстаромам бельскім [64, с. 225].

Такі вывад паходжання Гурыновічаў меў выразныя хібы. Перш за ўсё, ён ніяк не тлумачыў этымалогію іх прозвішча. Іван і Сямён не былі Гурыновічамі, сінхронна ім у 1560-я гг. у Сорагах жылі людзі, якія нашмат лепей падыходзілі на ролю продкаў Гурыновічаў. З іншага боку, «браты» Сямёна Жданавіча Зяньковічы з’яўляліся баярамі жонкі князя Канстанціна Іванавіча Астрожскага Аляксандры Сямёнаўны, якая паходзіла з роду Алелькавічаў [52, арк. 395 адв.]. Такім чынам, пэўная (хоць і крайне ўскосная) сувязь Сямёна і Івана Жданавічаў са Слуцкім княствам мела месца.

Прыняцце ў якасці продкаў гаспадарскіх шляхціцаў Івана і Сямёна Жданавічаў¹⁷ садзейнічала таму, што Гурыновічы пачалі выкарыстоўваць прозвішча ў форме «Гурыновічы-Ждановічы». Яно было замацавана падчас правядзення зямлянскіх рэвізій (праверак прыналежнасці да зямлянскага стану) 1730-х гг. Тады, як і ў 1670-я гг., падаваўся прывілей ад 1567 г. [32, арк. 627–630 адв.], але ў дадатак да яго выстаўляўся прывілей князя Юрыя III Юр’евіча Алелькавіча ад 1585 г. тым жа Івану і Сямёну Жданавічам (натуральна, яны пазначаны з прозвішчам Гурыновічы) на чатыры «кані» ў сяле Сорагі [56, к. 53]. Апрача таго, каб растлумачыць прычыны ўжывання прозвішча «Гурыновіч», дадаткова прыцягвалася напісаная Андрэем Алабышам у 1567 г. хроніка навагрудскай шляхты Гурынаў, у якую, верагодна, былі інтэрпаляваны звесткі аб тым, што іх продкаў Аляксей Ходкавіч у сярэдзіне XV ст. атрымаў ад князя Міхайлушкі Жыгмонтавіча маёнткаў у Сорагах¹⁸ [32, арк. 625–626 адв.]. Тым самым, сорагаўскія Гурыновічы адначасова выводзіліся і ад Гурынаў, і ад братоў Жданавічаў Глушскіх¹⁹. Прывілей Юрыя III таксама выклікае падазрэнні. Ён не фігураваў у матэрыялах больш ранніх зямлянскіх рэвізій [55], ды і самі Гурыновічы не згадвалі пра яго яшчэ ў 1670-я гг., калі вымушаны былі пацвярджаць шляхецтва падчас працэсаў супраць Міхневічаў і Шубаў.

¹⁷ Верагодна, у якасці непасрэднага продка Гурыновічаў быў абраны Іван Жданавіч, бо ў матэрыялах працэсу аб «нагане шляхецтва» згадваўся недатаваны запіс Івана Жданавіча Гурыновіча жонцы яго сына Мікалая Ганне Прохараўне на дзвятую частку «каня» ў Сорагах [14, арк. 44–45].

¹⁸ Зварот да сямейнай хронікі Гурынаў у рэчаіснасці таксама ніяк не тлумачыў паходжанне прозвішча сорагаўскіх Гурыновічаў. У ёй Гурыновічы выводзіліся ад Сямёна Аляксеевіча, унука Ходкі, але імя Гурын насіў пляменнік Сямёна Гурын (Рыгор) Пятровіч – фактычны пачынальнік роду Гурынаў з Навагрудскага ваяводства [32, арк. 625 адв.]. Зразумела, што ад яго імя не магло ўтварыцца прозвішча сорагаўскіх зямлян, якія не былі яго непасрэднымі нашчадкамі. Гурын Пятровіч памёр да 3 студзеня 1541 г. [80, р. 80] і ніякім чынам не мог быць тоесным аднаму з Гурынаў, пазначанаму ў рэестры слуцкіх зямлян ад 1566 г. Пры гэтым Гурын Пятровіч сапраўды ў першай трэці XVI ст. служыў князям Слуцкім, але выслужаны ім маёнткаў затым быў адабраны назад князем Юрыем Сямёнавічам Слуцкім [67, с. 100–101, 239]. У XVII ст. Гурыны знаходзіліся на службе ў Слуцкім княстве, самым вядомым з іх стаў Уладзіслаў Гурын (†1664) – камісар Слуцкага княства ў часы Багуслава Радзівіла [81, с. 209–211, 232–233, 273; 83, с. 149–150, 402]. У гістарыяграфіі на падставе меркавання Станіслава Дзядулевіча прынята лічыць Гурынаў родам татарскага паходжання [77, с. 403; 83, с. 149]. Як вынікае з іх родавай хронікі, гэта не адпавядае рэчаіснасці. Так ці інакш, малаверагодна, што сорагаўскія Гурыновічы і Гурыны з Навагрудскага ваяводства мелі супольнае паходжанне.

У хроніцы Гурынаў згадваўся таксама Іван Жданавіч, які тэарэтычна мог быць атаясамлены з адным з атрымальнікаў прывілея ад 1567 г., але яго з’яўленне ў дакуменце стала вынікам надзвычай няўдалай інтэрпаляцыі. Іван Жданавіч называўся братам складальніка хронікі Андрэя Алабыша [32, арк. 625 адв.], але ў такім разе ён не мог насіць імя па бацьку Жданавіч, бо бацьку Івана і Андрэя Алабышаў звалі Грынькам (што непасрэдна адзначана ў гэтым хронікі) [74, с. 205].

¹⁹ Іван і Сямён Жданавічы былі сучаснікамі дзядей Гурына Пятровіча – Льва (Леўкі), Івана, Цімафея і Васіля.

Застаецца адкрытым наступнае пытанне: калі Гурыновічы не былі нашчадкамі Івана і Сямёна Жданавічаў, то адкуль яны атрымалі звесткі пра іх? Працэс 1679 г. аб «нагане шляхецтва» дае падставы сцвярджаць, што сорагаўскія зямне (у тым ліку Гурыновічы) у сярэдзіне XVII ст. маглі пахваліцца дастаткова высокім інтэлектуальным узроўнем. Сярод іншага, Ян і Зоф'я Гурыновічы спрачаліся з братамі Шубамі за кнігу «Гісторыі і Александрыі»²⁰ [24, арк. 25 адв.]. Апрача таго, яны маглі звярнуцца да паслуг асоб, якія адшукалі б дакументы, што падмацоўвалі іх шляхецтва. Зрэшты, нельга цалкам выключаць магчымасць таго, што Гурыновічы сапраўды паходзілі ад Жданавічаў Глушскіх, але не па мужчынскай лініі. Падчас першага працэсу аб «нагане шляхецтва» (супраць Міхневічаў) Гурыновічы згадвалі пра запіс Кацярыны Глушанкі (у першым шлюбе Васькевіч, у другім – Лазоўскай) ад 1643 г. [14, арк. 44–44 адв.]. Непасрэдна Гурыновічы ў ім ніяк не адзначаны, але, магчыма, яны былі родзічамі Кацярыны, а яе прозвішча з'яўлялася жаночай формай прозвішча «Глушкі». У такім выпадку менавіта яна з'яўлялася спадкаеміцай Жданавічаў Глушскіх.

Несумненна, аднак, што Гурыновічы поруч з названымі вышэй Капцевічамі і Шубамі адносіліся да старадаўніх сорагаўскіх зямлян. Больш за тое, яны валодалі развітай генеалагічнай свядомасцю, якая грунтавалася на разнастайных дакументах (не заўсёды, безумоўна, аўтэнтычных) і ўключала ў сябе звесткі, пачынаючы з сярэдзіны XVI ст.

Механізм таго, як у 1730-я гг. адбываліся маніпуляцыі з дакументамі на зямлю ў Сорагах, дэманструе прыклад яшчэ адных даўніх жыхароў вёскі – Міхневічаў (Міхновічаў). У 1730-я гг. яны падалі адміністрацыі Слуцкага княства ліст намесніка слуцкага Яна Кавецкага ад 1591 г. Якіму Міхневічу-Гурылевічу на восем пустых валок (на два «кані») у Сорагах з умовай нясення зямлянскай службы [56, к. 52]. Такі дакумент сапраўды існаваў – на яго Міхневічы спасылаліся падчас судовага працэсу ў 1688 г., дзе згадвалі свайго прадзеда Якіма Міхневіча²¹. Аднак у 1688 г. гаворка ішла не пра два кані, а пра адзін, а таксама нідзе не фігуравала другое прозвішча атрымальніка ліста – Гурылевіч [26, арк. 336–339 адв.]. Апрача таго, у 1730-я гг. Міхневічы апеявалі да яшчэ больш ранняга дакумента – прывілея гетмана польнага ВКЛ Крыштафа Радзівіла ад 9 красавіка 1513 г. (!) полацкаму шляхціцу Тэафілу Міхневічу-Гурылевічу на набытыя ў харужыча навагрудскага Дамініка Францкевіча 10 валок у фальварку ва ўрочышчы Рогавец з падданымі [32, арк. 582–583 адв.; 56, к. 51–52]. Зразумела, што Крыштаф Радзівіл у 1513 г. яшчэ нават не нарадзіўся і не мог выдаць падобны прывілей²². Нарэшце, у 1733 г. яны актыкавалі дэкрэт Навагрудскага гродскага суда ад 1683 г., з якога вынікала, што прадстаўнік роду валодаў маёнткам у Навагрудскім ваяводстве і тым

²⁰ Вядомы прыгодніцкі раман «Александрыя» ў XVI–XVII стст. часта ўключаўся ў зборнікі з творамі на гістарычную тэматыку [73, с. 217]. Верагодна, пра падобны зборнік вялася спрэчка падчас суда.

²¹ Якім Міхневіч у некаторых месцах дакумента памылкова называўся Міхалам Якімавічам.

²² Крыштаф Радзівіл стаў польным гетманам толькі ў 1615 г. Аднясенне дакумента да 1513 г. было патрэбна для таго, каб вытрымаць паслядоўнасць – Тэафіл не мог атрымаць пацвярджэнне раней, чым яго меркаваны нашчадак (Якім) зямлю ў Сорагах. Тэафіла ў якасці першапродка Міхневічы згадвалі і падчас «разбору шляхты» [6, арк. 21 адв; 17, арк. 5–6 адв.].

самым адносіўся да паўнапраўнай павятовай шляхты [17, арк. 5–6 адв.; 32, арк. 584–585 адв.]. Усе гэтыя дакументы мелі на мэце даказаць шляхецкае паходжанне роду (для гэтага былі патрэбны згадкі аб паходжанні Тэафіла з полацкай шляхты²³ і валоданні родам маёнткам на Навагрудчыне). Верагодна, з той жа мэтай быў «падкарэктаваны» ліст Я. Кавецкага. Магчыма, з яго сапраўднага зместу вынікала, што Якім Міхнавіч да атрымання зямлі ў Сорагах быў не зямлінам, а путным (лістоўным) баярынам. Пра гэта ўскосна сведчыць і тое, што ні з ім, ні з яго бацькам немагчыма ідэнтыфікаваць ніводнага чалавека з рэстра ад 1566 г.

Калі Гурыновічы, Капцевічы, Міхневічы і Шубы стала замацаваліся ў мясцовай зямлянскай супольнасці і пражывалі ў Сорагах да канца XVIII ст. [11, арк. 23 адв.–24 адв., 43 адв.–44, 58 адв.–59; 25, арк. 813–831 адв.], то некаторыя з сямей зямлян, якія знаходзіліся ў Сорагах у першай палове XVII ст., надоўга там не затрымаліся. Пратасовічы²⁴, Васьковічы (Васькевічы)²⁵ і Місевічы²⁶ не паказаны ў інвентары ад 1671 г. [43, арк. 11–12]. У дачыненні да Васьковічаў на тое былі натуральныя прычыны. Са згаданага вышэй запісу Кацярыны Глушанкі вынікае, што ў яе не было дзяцей з першым мужам Даніэлем Васьковічам, таму атрыманы ад яго надзел яна запісала дачцэ ад другога шлюбу Ганне Андрэеўне Лазоўскай [14, арк. 44–44 адв.]. Такім чынам, род Васьковічаў згас фізічна. У адрозненне ад Васьковічаў Лазоўскія працягвалі існаваць, але з Сорагамі сувязь згубілі. У 1600 г., апрача Сорагаў, носьбіт гэтага прозвішча быў паказаны ў зямлянскай вёсцы Шулякі, але ў другой палове XVII ст. асноўным месцам пражывання Лазоўскіх сталі засценкі Старыцкага двара Капыльскага княства [2, арк. 462 адв., 463 адв., 465 адв.]²⁷.

Выпадак Лазоўскіх дазваляе прасачыць змяненні ў складзе зямлянскай супольнасці Сорагаў у першай палове XVII ст. Мужам Ганны Андрэеўны Лазоўскай стаў Ян Няронскі, які такім чынам у 1640-я гг. стаў жыхаром Сорагаў [14, арк. 44–44 адв.]. З гэтага часу Няронскія замацаваліся ў Сорагах, дзе на працягу наступных некалькіх стагоддзяў складалі істотную частку насельніцтва²⁸ [9, арк. 432 адв.–433; 11, арк. 46 адв.]. Няронскія (Нерановічы) паходзілі з лістоўных баяр сяла Вужа Грозаўскага двара [55, к. 324–325], але ў XVII ст. жылі таксама ў Кleshаве (Баславіцкі двор) і ў засценках, якія належалі да Пагосцкага маёнтка [55, к. 276; 56, к. 43–44; 57, к. 10]. Дакладна вызначыць, адкуль з гэтых трох мясцін прыбыў Ян, не з'яўляецца магчымым.

Шлюбныя сувязі наогул істотна ўплывалі на з'яўленне новых родаў сярод сорагаўскіх зямлян. Найбольш выразна гэта адлюстравана ў выпадку

²³ Да паходжання з Полацкага ваяводства ў XVIII ст. таксама апеявалі радзівілаўскія зямляне Міхневічы з іншага маёнтка – Уселяб Навагрудскага ваяводства [3, арк. 557–558; 65, с. 82].

²⁴ У 1600 г. носьбіт прозвішча фігураваў без імя [28, арк. 7], у 1625 г. згадваўся Хама Пратасовіч [14, арк. 46 адв.].

²⁵ Магчыма, нашчадкі паказанага ў 1566 г. Ваські Жданавіча [54, к. 65].

²⁶ Яны не адзначаны ў інвентары ад 1600 г., але носьбіт гэтага патранімічнага прозвішча згадваўся ў дакуменце ад 1625 г. [14, арк. 46–46 адв.]. Апрача таго, у Сорагах існаваў Місевічаўскі «конь» [43, арк. 11].

²⁷ Пасля Паўночнай вайны пачатку XVIII ст. частка роду Лазоўскіх аказалася ў Нясвіжскай ардынацыі, дзе асела ў засценках Затур'я і Пляшэвічы [4, арк. 721 адв.–722].

²⁸ У некаторых дакументах апошняй чвэрці XVIII ст. іх прозвішча перадавалася як «Яромскія» [30, арк. 9 адв.–10 адв.; 33, арк. 260–260 адв.].

спадкаемцаў зямлян Воўкаў (Ваўковічаў), паказаных у інвентары ад 1600 г. [28, арк. 7]. У 1605 г. Міхайла Стэфанавіч Воўк падараваў частку свайго надзелу ў Сорагах жыхару сяла Касынічы (Старчыцкі двор) Прохару Пятровічу Чарнышэвічу. Паміж контрагентамі здзелкі меліся сваяцкія адносіны – Чарнышэвіч з’яўляўся зяцем Воўка [22, арк. 27–28 адв.]. У дакуменце згадвалася, што вылучаная Прохару Чарнышэвічу зямля межавала з часткай яшчэ аднаго зяця Міхайлы Воўка – Кандрата Каспаравіча Браткоўскага (Брадкоўскага). Такая раздача зямель мужам дачок ускосна сведчыць пра тое, што сыноў у Міхайлы не было. Сапраўды, у інвентарах другой паловы XVII ст. Воўкі сярод сорагаўскіх зямлян не фігуравалі, засталася толькі ўтвораная ад іх прозвішча назва «каня» [43, арк. 11]. Асобным пытаннем з’яўляецца сацыяльная прыналежнасць зяцёў Міхайлы Воўка. П. Чарнышэвіч у дароўным запісе выразна акрэслены як «зямлянін» [22, арк. 27]. Аднак Касынічы да сярэдзіны 1620-х гг. з’яўляліся паселішчам, жыхары якога неслі баярскую павіннасць²⁹. Зрэшты, у больш позні час Чарнышэвічы валодалі прывілеем князя Юрыя Юр’евіча Алелькавіча ад 1576 г., з якога вынікала, што іх продаж Іван Чарныш атрымаў зямлю ў Касынічах з умовай нясення ваеннай службы [22, арк. 21]. Падобны дакумент быў на руках і ў Браткоўскіх: яны мелі прывілей князя Яна Сімяона Алелькавіча ад 1589 г. аб наданні зямлі (на два «кані») у Касынічах на ўмовах выканання ваеннай павіннасці [13, арк. 26–27 адв.; 35, арк. 267–268 адв.; 60, с. 336]. Гэтыя дакументы маюць пэўнае падабенства. У прывілеі для Чарнышэвічаў за іх продка перад Алелькавічамі прасіў брацлаўскі ваявода князь Андрэй Вішнявецкі, у лісце для Браткоўскіх наўпрост адзначалася, што іх продаж Павел Каспаравіч (!) Браткоўскі паходзіў з Валыні. Такім чынам, абодва гэтыя роды нібыта прыбылі ў Слуцкае княства з зямель сучаснай Украіны. Версія аб пераездзе з Валыні была развіта Браткоўскімі ў напаяўлегендарнай «генеалогіі», створанай у канцы XVIII ст. З яе вынікала, што іх продкі ў першай палове XVI ст. валодалі маёнткам з 45 дымамі падданных у Луцкім павеце [13, арк. 28 адв.]³⁰. Аднак, калі адкінуць звесткі позняй «генеалогіі», выклад акалічнасцей атрымання Браткоўскімі зямлі ў Касынічах не выглядае беспадстаўным. Адрасатам надання называўся Павел Каспаравіч, а з ліста Міхайлы Воўка вядомы Кандрат Каспаравіч, верагодна, яго брат. На Валыні сапраўды пражываў разгалінаваны шляхецкі род Браткоўскіх [76, s. 113–114; 84, s. 380–382]. Найбольш верагодна, што лісты Алелькавічаў для Чарнышэвічаў і Браткоўскіх на зямлю ў Касынічах існавалі, але былі інтэрпаляваны ў больш позні час, каб падкрэсліць шляхецкае паходжанне родаў і іх спрадвечнае знаходжанне на зямлянскай, а не на баярскай

²⁹ Толькі ў 1626 г. іх вызвалілі ад абавязкаў па дастаўцы грузаў і карэспандэнцыі і перавялі на зямлянскую службу [55, к. 301].

³⁰ Структурна дадзена «генеалогія» падобна на згаданы вышэй выклад паходжання Капцевічаў. У ім таксама ішла гаворка пра валоданне ў XVI ст. дастаткова вялікім маёнткам з 47 валокамі зямлі [33, арк. 357]. Пра заможныя валоданні на Валыні згадвалася і ў легендарным радаводзе Сеўрукоў [34, арк. 188; 72, с. 346]. Цікава, што аўтары «генеалогіі» Браткоўскіх па нейкіх прычынах не ўлічылі звесткі прывілея Яна Сімяона ад 1589 г., таму ў ёй не згадвалі ні Каспар, ні Павел, а ў якасці першага прадстаўніка роду, які прыбыў на службу ў Слуцкае княства, выстаўляўся Ян [13, арк. 29–29 адв.].

службе³¹. Аднак у Сорагах яны лічыліся зямлянамі ўжо ў пачатку XVII ст. (пра што сведчыць і запіс М. Воўка). Гэта было абумоўлена тым, што яны перасяляліся ў паселішча, жыхары якога здаўна знаходзіліся на зямлянскай ваеннай павіннасці.

Побытава-сямейнымі акалічнасцямі не абмяжоўваліся прычыны, па якіх у сорагаўскую зямлянскую супольнасць у XVII ст. траплялі новыя роды. У 1679 г. Марцін Масакоўскі быў абвінавачаны ў нешляхецтве іншымі зямлянамі Мохартамі. Насуперак гэтаму ён падаў на імя генеральнага аканомы Слуцкага княства Казіміра Крыштафа Клакоцкага супліку, дзе распавёў пра карані свайго роду. Паводле яе, яго бацька паходзіў з Плоцкага ваяводства, служыў пад камандаваннем гетмана Хадкевіча, каля 60 гадоў таму прыбыў у Сорагі, дзе ажаніўся. Адзіным знешнім аргументам, які павінен быў пацвердзіць словы М. Масакоўскага, былі сведчанні яго аднавяскоўцаў Шубаў³² [18, арк. 10–10 адв.]. Выкладзеная Марцінам гісторыя роду не ўтрымлівае відавочных супярэчнасцей. Разгалінаваны шляхецкі род Масакоўскіх сапраўды жыў у гістарычнай Мазовіі (гняздо іх, аднак, знаходзілася не ў Плоцкай, а ў размешчанай непадалёк ад яе Цяханаўскай зямлі) [86, s. 296–297], згаданы ў супліцы гетман – гэта Ян Караль Хадкевіч (†1621), які ў пачатку XVII ст. узначальваў войска ВКЛ у працяглай вайне супраць Швецыі. Масакоўскія, нягледзячы на выразна немясцовае паходжанне, выдатна інтэгрваліся ў мясцовае зямлянскае асяроддзе. Той жа Марцін у 1679 г. з’яўляўся сорагаўскім зямлянскім харужым. Асіміляцыя этнічных палякаў Масакоўскіх стала яшчэ выразнейшай у XVIII ст.: у гэты час яны, як і ўсе мясцовыя зямляне, вызнавалі праваслаўе³³ [18, арк. 59–59 адв.].

Адаленае ад Слуцка і Капыля месцазнаходжанне Сорагаў паўплывала на тое, што мясцовая зямлянская супольнасць не так істотна пацярпела падчас разбуральнай вайны 1654–1667 гг.³⁴ Больш за тое, сорагаўскія жыхары пасля яе ўзялі ўдзел у загаспадаранні новых зямель у іншых маёнтках Слуцкага княства. Так, выхадзец з Сорагаў Фёдар Гурыновіч³⁵ (разам з іншымі зямлянамі Янам Корбутам, Геранімам Рудакоўскім і Амяллінам Валатоўскім) у 1670-я гг. атрымаў на ільготных умовах 8 валок пусташы ва ўрочышчы Панічы (Пагосцкі двор) [55, к. 287; 56, к. 46–47]. З цягам часу ўрочышча ператварылася ў

³¹ Паказальна, што ліст Чарнышэвічам прадстаўляўся падчас зямлянскіх рэвізій у 1678 і 1684 гг. [22, арк. 22 адв.]. У прывілеях Браткоўскім і Чарнышэвічам падкрэслівалася, што яны павінны служыць Амелькавічам, «як і іншая шляхта».

³² Магчыма, з гэтага роду паходзіла маці Марціна.

³³ Наколькі незвычайным для сорагаўскіх зямлян было неправаслаўнае веравызнанне сведчыць неаднойчы згаданая «генеалогія» Капцевічаў. У ёй асабліва адзначалася, што адзін з прадстаўнікоў роду прыняў каталіцызм, бо выхоўваўся апекунамі – визнаўцамі гэтай канфесіі [33, арк. 357 адв.].

³⁴ На зямлянскіх папісах 1657 г., які адбыўся пасля першай актыўнай фазы ваенных дзеянняў (1654–1655 гг.), з усіх 12 «коней» былі выстаўлены казакі (зрэшты, адзін з воінаў з’явіўся пешшу, а не вярхом), што выразна кантраставала са становішчам зямлян у іншых маёнтках, дзе было многа збыднелых жыхароў або яны наогул не прыйшлі на папіс [31, арк. 504].

³⁵ У інвентары ад 1671 г. ён яшчэ паказаны ў Сорагах, але побач з яго імем дапісана, што замест яго надзел заняў Геранім Гурыновіч. Той самы Геранім паказаны на надзеле Фёдара ў наступным інвентары ад 1677 г. [43, арк. 11; 44, арк. 13 адв.]. Пры гэтым Фёдар трымаў дастаткова вялікі надзел у 1 1/9 валокі. Такім чынам, матывам яго перасялення з’яўлялася не нястача зямлі.

аднайменны засценак, у якім Гурыновічы складалі істотную частку насельніцтва [27, арк. 56; 61, с. 680–695; 72, с. 153 і далей].

Задзейнічаны былі зямне і ў асваенні новых зямель непасрэдна ў маёнтку Урэчча. Незадоўга да 1662 г. сорагаўскі зямлянін Тамаш Левановіч атрымаў востраў Вярхуцін (Вярхуціна), з якога павінен быў таксама несці ваенную службу (або выплачваць грашовую кампенсацыю замест яе – паконшчыну) [56, к. 61–62]. Гэты востраў (будучы засценак) знаходзіўся на істотнай адлегласці ад Сорагаў – каля 20 км. Пераезд Т. Левановіча ў Вярхуцін быў, несумненна, абумоўлены гаспадарчымі патрэбамі маёнтка. Пра гэта сведчыць і тое, што на першыя сем гадоў (пакуль зямля не будзе стабільна ўведзена ў сельскагаспадарчы ўжытак) Тамаш быў вызвалены ад выканання любых павіннасцей [56, к. 61–62]. Гісторыя засценка Вярхуцін, сярод іншага, ілюструе працэс драбнення зямлянскіх надзелаў на працягу другой паловы XVII – XVIII ст. Так, сам Тамаш атрымаў 5 валок зямлі, ужо ў 1683 г. ён дзяліў надзел з іншым Левановічам – Трахімам, у пачатку XVIII ст. у Вярхуціне было пяць асобных зямлянскіх гаспадарак, і, нарэшце, у 1789 г. у засценку налічвалася 13 гаспадароў, ніводзін з якіх не меў нават аднавалочнага надзелу [30, арк. 10; 46, арк. 47; 50, арк. 58]³⁶. У 1660-я гг. быў закладзены яшчэ адзін зямлянскі засценак Сліўка, які атрымаў назву ад ракі, на якой знаходзіўся [56, к. 63–68]. У адрозненне ад Вярхуціна гэтае паселішча ўтварылі прышлыя зямляне Бенядыкт, Ян і Сымон Кунцэвічы, якія паходзілі з сяла Касынічы Старчыцкага двара [31, арк. 507], а таксама Сямён Рудакоўскі.

У сваю чаргу, Левановічы з’яўляліся даўнімі мясцовымі жыхарамі. У Сорагах яны паказаны ў інвентары ад 1600 г. У гэтым дакуменце пазначаны яшчэ адзін уладальнік дадзенага патранімічнага прозвішча – Яраш Левановіч, які знаходзіўся на баярскай павіннасці пры Іванскім двары [28, арк. 7–7 адв.]. Аднак зямлянскі статус сорагаўскіх Левановічаў у другой палове XVI ст. несумненны: яны пазначаны ўжо ў рэестры ад 1566 г. Пры гэтым на той момант яны былі дастаткова заможнымі – Багдан і Карп Левановічы распарадзіліся шасцю службаю сялян [54, к. 65]³⁷. Такім чынам, іх магчыма ўпэўнена аднесці да старажытных зямлян. У 1730-я гг. у распараджэнні роду меўся прывілей князя Юрыя III Юр’евіча Алелькавіча ад 1584 г. Яну Левановічу і Пятру Валгу (Воўку?) на два кані ў сяле Сорагі [56, к. 54]. Як адзначалася вышэй, падобным прывілеям далёка не заўсёды магчыма безумоўна давяраць. Аднак самі яго звесткі не супярэчаць зямлянскаму статусу Левановічаў, зафіксаванаму ў дакументах 1566 і 1600 гг. Нягледзячы на выразна зямлянскія карані, падчас «разбору шляхты» ў XIX ст. Левановічы з маёнтка Урэчча заняўбалі любыя згадкі пра сваё зямлянскае мінулае з XVI–XVII стст. і прыпісалі сабе паходжанне ад рэчыцкай павятовай шляхты Воўкаў-Левановічаў [16, арк. 173–177 адв.; 58, с. 30–32]. Адным з яркіх наступстваў гэтага стала змяненне іх прозвішча – з гэтага часу выхадцы з Сорагаў таксама пачалі пісацца «Воўкамі-Левановічамі».

³⁶ Фактычна гаспадароў было яшчэ больш. Верагодна, у інвентарах члены «вялікіх» сямей пазначаліся пад адной гаспадаркай. Насуперак такой рэдукцыі рэвізская сказка 1795 г. праз шэсць гадоў пасля складання інвентара налічыла ў Вярхуціне 22 асобныя двары [25, арк. 663–663 адв.].

³⁷ Сярод безумоўна сорагаўскіх зямлян больш падданных па стане на 1566 г. мелі толькі Капшэвічы.

Напрыклад, менавіта такую форму прозвішча выкарыстоўваў нашчадак слуцкіх зямлян, вядомы беларускі мовазнавец Іосіф Васільевіч Воўк-Левановіч (1891–1943) [16, арк. 693–703; 66, с. 62].

Такім чынам, нават старадаўнія зямiane з Сорагаў, многія з якіх пражывалі ў гэтым сяле з сярэдзіны XVI ст. і з тых часоў знаходзіліся на ваеннай павіннасці, вымушаны былі ажыццяўляць маніпуляцыі пры выкладзе ўласнага радаводу. Яны былі абумоўлены неабходнасцю даказаць шляхецкае паходжанне падчас зямлянскіх рэвізій, а затым – у XIX ст. – пры «разборы шляхты». Тым больш, такія праблемы маглі назірацца ў выпадку нашчадкаў баяр, якія толькі ў XVII ст. дасягнулі зямлянскага статусу. Такімі былымі баярамі з’яўляліся жыхары засценка Мардзвінавічы (Мардзвілавічы), які падпарадкоўваўся Яроміцкаму двару. У інвентары ад 1646 г. згадваліся «баяры Мардзвінаўцы» Тарас і Лявон Васільевічы, які сядзелі на пяці валоках і павінны былі плаціць за карыстанне надзелам 12 коп грошаў штогод. Пры гэтым асобна адзначалася, што яны да наступнага рашэння князя Багуслава Радзівіла не будуць прыцягвацца да дастаўкі пасылак [37, арк. 53]. Атрымліваецца, што яны былі пераведзены з баярскай на зямлянскую службу якраз недзе ў 1640-я гг. У цэлым, павышэнне іх сацыяльнага статусу ўпісвалася ў агульны кантэкст мерапрыемстваў радзівілаўскай адміністрацыі ў дачыненні да зямлян і баяр. Прыкладна ў гэты час былі канчаткова павышаны да зямлянскіх абавязкаў баяры ў Вужы (фальварак Грозава), Клешаве (Баславіцкі двор), Млынцы (фальварак Прусы) [32, арк. 558–559 адв.; 55, к. 309, 323–324; 56, к. 101–102].

У пасляваенных інвентарах жыхары Мардзвінавічаў ужо былі паказаны зямлянамі. Пры гэтым, пачынаючы з самага ранняга з іх (ад 1667 г.), сярод іх, у асноўным, фіксаваліся носьбіты двух прозвішчаў – Тарасовічы (Тарасевічы) і Мардзвіновічы (Мардзвіловічы) [38, арк. 33 адв.]. У рэестры слуцкіх зямлян ад 1657 г. і інвентарах 1670-х гг. Тарасовічы таксама паказаны ў Сорагах [31, арк. 504; 43, арк. 11 адв.; 44, арк. 13 адв.–14; 45, арк. 16 адв.]. Магчыма высунуць версію, што ў Сорагі частка роду Тарасовічаў перасялілася менавіта з Мардзвінавічаў, дзе ўжо ў 1660–1680-я гг. жылі чатыры сям’і з гэтым прозвішчам [38, арк. 33 адв.; 39, арк. 40; 40, арк. 53]. Такая вялікая колькасць носьбітаў прозвішча сведчыць, што ў гэтай вёсцы Тарасовічы былі аўтахтоннымі жыхарамі. Апрача таго, адзін з «баяр Мардзвінаўцаў», паказаных у інвентары ад 1646 г., насіў імя Тарас Васільевіч. У такім выпадку Тарасовічы былі найпрост яго дзецьмі і ўнукамі. Гэта пацвярджаецца рэестрам зямлян ад 1657 г., у якім адзначаны Лявон, Мікалай і Яська Тарасавічы [31, арк. 506 адв.]. У гэтым пераліку маецца недакладнасць. Лявон – гэта, найбольш верагодна, Лявон Васільевіч з інвентара ад 1646 г., у такім выпадку сынамі Тараса маглі быць толькі Мікалай і Яська.

Аднак Урэчча і Яромічы былі не адзінымі маёнткамі Слуцкага княства, у якіх жылі Тарасовічы ў другой палове XVII ст. У рэестры ад 1657 г. у засценку Смольгава (Пагосцкі двор) былі пазначаны Апанас, Логвін, Грышка і ўдава Рамана Тарасовічы, а ў зямлянскай рэвізіі 1685 г. там жа былі паказаны Міхал і Дзям’ян Тарасовічы, якія былі прызнаны радзівілаўскай адміністрацыяй

«даўнімі зямямі» [27, арк. 55 адв.; 31, арк. 506]. Больш за тое, вядомы дакумент, на падставе якога быў пацверджаны іх зямянскі статус. Гэта прывілей часовага ўладальніка Слуцкага княства Гераніма Хадкевіча ад 1599 г. прыхожаму баярыну Якіму Тарасовічу (Тарасавічу?) і яго сынам³⁸ на адзін «конь» у засценку Цыганаўскі³⁹ з умовай нясення зямянскай коннай службы [55, к. 289]. У дадзеным выпадку найменне «баярын» магло пазначаць як «баярына-шляхціца», так і путнага баярына. Так ці інакш, пагосцкія Тарасовічы ніяк не звязвалі сябе з Мардзвінавічамі і баярамі, якія жылі ў гэтым засценку. Калі прызнаць прывілей ад 1599 г. сапраўдным, то атрымліваецца, што ў Слуцкім княстве існавалі два самастойныя роды Тарасовічаў – смольгаўскія зямяне і мардзвінавіцкія баяры, а адгалінаванне аднаго з гэтых родаў таксама аказалася ў Сорагах⁴⁰.

Пры гэтым у XIX ст. смольгаўскія, мардзвінавіцкія і сорагаўскія Тарасовічы (Тарасевічы) ажыццяўлялі супольны вывад шляхецтва, у якім цалкам адпрэчылі зямянскі радавод і апелывалі да паходжання ад мсціслаўскай павятовай шляхты Тарасевічаў. У вывадзе сцвярджалася, што іх продкі жылі на Мсціслаўшчыне яшчэ ў першай палове XVIII ст. [7, арк. 270–273 адв.; 20, арк. 76–81 адв., 106–108 адв.], у той час як са згаданых вышэй інвентароў непасрэдна вынікае, што ўсе тры галіны Тарасовічаў жылі ў Слуцкім княстве ўжо ў сярэдзіне XVII ст.

Суседзі (і магчымыя родзічы Тарасовічаў⁴¹) Мардзвіловічы таксама не пазбеглі звароту да выразных містыфікацый. На праверку доказаў зямянскага паходжання, якая адбывалася ў 1730-я гг., яны падалі ліст, нібыта выдадзены іх продкам Фаме і Івану з «зямлі Мінскай» па справе супраць Аляксандра і Базыля Тоўкачаў аб маентку каля вёскі Ліцвяны. Дакумент быў датаваны 1550 г., але выстаўлены ад імя Жыгімонта III Вазы [32, арк. 517–518 адв.], які, зразумела, не панаваў у ВКЛ у гэты час.

Складана вызначыць час узнікнення зямянскага анклава ў пераважна цяглай вёсцы Обчын (Яроміцкі двор). У інвентары ад 1646 г. зямяне ў гэтым населеным пункце не згадваюцца наогул, у 1667 г. паказаны людзі з зямянскімі прозвішчамі (Ян Харастовіч, Яраш Сыцька, Пётр Мазалеўскі), але яны пазначаны на звычайных сялянскіх чыншавых валоках. Толькі ў наступным інвентары ад 1673 г. частка жыхароў Обчына акрэслена як зямяне [37, арк. 36–36 адв., 38 адв.–39; 38, арк. 13–13 адв.; 39, арк. 17–17 адв.]. Калі інтэрпрэтаваць выключна звесткі інвентароў, то атрымліваецца, што недзе ў 1650-я гг., пасля актыўнай фазы баявых дзеянняў, зямяне з іншых тэрыторый аселі ў Обчыне, дзе ва ўмовах ліхалецця пагадзіліся трымаць звычайныя сялянскія надзелы, і толькі праз пэўны час яны былі пераведзены на ўласцівыя іх статусу павіннасці. Аднак у пацвярджальным лісце камісара Самуэля Уладзіслава Вішнеўскага ад

³⁸ З іх па імёнах названы толькі Фёдар і Юхна.

³⁹ Ранейшая назва засценка Смольгава.

⁴⁰ Ужо ў 1657 г. у Смольгаве жылі чатыры асобныя сям'і Тарасовічаў. Натуральна, усе гэтыя людзі разам з Тарасовічамі з Мардзвінавічаў і Сорагаў не маглі быць сынамі аднаго Тараса Васільевіча.

⁴¹ Калі прызнаць Тарасовічаў нашчадкамі Тараса Васільевіча, то Мардзвіловічы павінны быць нашчадкамі Лявона Васільевіча.

1672 г. для обчынскіх зямян адзначалася, што яны пасяліліся ў вёсцы яшчэ да маскоўскага нападу і адразу на зямнянскай службе [55, к. 275]. Зямяне, якія ў другой палове XVII ст. жылі ў Обчыне, пераважна не мелі каранёў у мясцовай ваенна-служылай супольнасці. Напрыклад, Сыцькі паходзілі з засценка Клешаў Баславіцкага двара, Мазалеўскія (Мадзалеўскія), а таксама згаданы ў інвентары ад 1673 г. Ежы Рудзінскі маглі наогул прыбыць з Нясвіжскай ардынацыі і Мірскага графства, дзе фігуравалі носьбіты гэтых прозвішчаў [5, арк. 728–729 адв.; 41, арк. 72–74; 57, к. 10; 82, р. 159; 83, с. 286, 307, 317]⁴². Што тычыцца Харастовічаў (Гарастовічаў, Арастовічаў), з якіх у Обчыне жылі Ян і Васіль, то такія зямяне ў іншых маёнтках Слуцкага княства не фіксаваліся [83, с. 234]⁴³. Магчыма, яны паходзілі з лістоўных баяр і былі адзінымі з обчынскіх зямян сталымі жыхарамі Яроміцкага маёнтка.

Жыхары засценка Мохарты (фальварак Новы Двор) – уласна носьбіты прозвішча «Мохарт», а таксама Чарапанскія⁴⁴ – яшчэ ў 1625 г. называліся баярамі, хоць тады ўжо выконвалі ваенную службу [55, к. 251]. Што тычыцца Мохартаў, то іх сацыяльны статус у гэты час быў плынным. У тым жа інвентары ад 1600 г. пан Мохартавіч згадваўся сярод зямян [28, арк. 6 адв.]. Нягледзячы на хутчэй зямянскі радавод, Мохарты адчувалі недахоп прывілеяў, якія маглі б яго пацвердзіць. Падчас рэвізій сярэдзіны XVII ст. яны спасылаліся выключна на дакументы, якія зыходзілі ад радзівілаўскай адміністрацыі – лісты рэвізораў ад 1612 і 1625 гг., выдадзеныя ім супольна з Чарапанскімі [55, к. 250–251]. У 1720–1730-я гг. сітуацыя змянілася. Мохарты сталі апеляваць да пратэстацыі, нібыта пададзенай у Слуцкі замкавы суд у 1631 г., з якой вынікала, што прадстаўнікі роду «з Багданава Бойча-Мохартавічаў» з’яўляліся шляхтай, некалі валодалі маёнткамі ў Смаленскім ваяводстве і Аршанскім павеце, адкуль і прыйшлі на службу да Алелькавічаў [19, арк. 1–4; 56, к. 56–60]. Аднак гэта – фальсіфікат [83, с. 132]. У пачатку XVIII ст. адна з галін роду перасялілася ў Нясвіжскую ардынацыю. Верагодна, менавіта для праходжання зямнянскай рэвізіі, якую ў 1722 г. ажыццяўляла ў Нясвіжы княгіня Ганна Кацярына Радзівіл, і спатрэбілася фабрыкаваць пратэстацыю ад 1631 г. Якраз прадстаўнікі «нясвіжскай» галіны роду, якія, сярод іншага, не толькі жылі на ленных землях, але і бралі фальваркі ў заставу ў навагрудскай павятовай шляхты, першымі пачалі выкарыстоўваць названы ў дакуменце ад 1631 г. прыдомак «Бойча» [5, арк. 425 адв.; 19, арк. 5–8 адв.; 32, арк. 380–381 адв.].

Чарапанскія таксама сцвярджалі, што некалі прыбылі ў Слуцкае княства з іншых зямель. Пры гэтым у якасці сваёй «прарадзімы» яны ў канцы XVIII ст.

⁴² Пры гэтым у інвентары ад 1600 г. згадваўся слуцкі зямянін Васіль Мазоль [28, арк. 6 адв.].

⁴³ Зрэшты, цалкам нельга адкідаць экстравагантную версію, што іх прозвішча не ўтворана ад каляндарнага імені «Арэст» («Арост»), а з’яўляецца скажонай формай прозвішча іванскіх зямян Хаўстовічаў, вядомых яшчэ з інвентара ад 1600 г. [21, арк. 11 адв.–12 адв., 15, 21 адв.; 28, арк. 6 адв.; 36, арк. 36 адв.–37]. У другой палове XVIII ст. Харастовічы жылі ў засценках Урэцкага двара (пераважна ў Сорагах і Сліўцы) [30, арк. 9, 10; 51, арк. 15–17], але туды яны трапілі якраз з Обчына (у інвентары ад 1708 г. іх ва Урэччы яшчэ не было [50, арк. 55–59]). Наяўныя ў літаратуры звесткі пра валоданне Харастовічамі маёнтка Рачуны Ашмянскага павета не адпавядаюць рэчаіснасці і грунтуюцца на фальсіфікатах, створаных падчас «разбору шляхты» ў XIX ст. [12, арк. 1–2 адв.; 59, с. 259].

⁴⁴ Мохарты і Чарапанскія былі адзінымі жыхарамі засценка нават у пачатку XVIII ст. [42, арк. 36].

называлі Нясвіжскую ардынацыю⁴⁵, адкуль Ян Чарапанскі нібыта выехаў на Случчыну ў 1605 г. [7, арк. 453 адв.; 33, арк. 220–220 адв.]. Гэта не супярэчыць наяўным звесткам. У Слуцкім княстве Чарапанскія ўпершыню згадваліся толькі ў 1612 г. (якраз Ян Чарапанскі!) [55, к. 250]. Аднак, паводле незалежных крыніц, ніякіх згадак пра нясвіжскіх зямлян Чарапанскіх не прасочваецца [41, арк. 72–80; 82, р. 152–160]. Не выключана, што ўся гісторыя пра выезд з Нясвіжскай ардынацыі мела на мэце прыхаваць мясцовае, хутчэй за ўсё, баярскае паходжанне роду.

Такім чынам, зямлянская супольнасць маёнткаў, размешчаных на ўсходзе Слуцкага княства, пачала фарміравацца яшчэ ў XVI ст. Самым вялікім зямлянскім паселішчам у гэтым рэгіёне з’яўляліся Сорагі (Сорага). Значная частка родаў, якія згадваліся ў гэтым сяле ў другой палове XVI ст., захавалі свой зямлянскі статус да канца існавання Рэчы Паспалітай. Вайна 1654–1667 гг. істотна не паўплывала на склад мясцовага зямлянскага асяроддзя. Змяненні ў складзе грамады былі абумоўлены натуральнымі (фізічнае выгасанне некаторых сямей), матрыманіяльнымі (пераезд у выніку шлюбу) і гаспадарчымі (прыбыццё новых зямлян у маёнтак з мэтай асваення незагаспадараных зямель) прычынамі. Жыхары невялікага засценка Мардзвінавічы першапачаткова знаходзіліся на баярскай павіннасці, на зямлянскую службу яны былі пераведзены ў 1640-я гг. Верагодна, на некалькі дзесяцігоддзяў раней гэты шлях прайшлі Мохарты і Чарапанскія, хаця ў іх выпадку нельга выключаць магчымасць старадаўняй прыналежнасці да зямлянскага стану. Пры гэтым не толькі баяры, якія з’яўляліся выхадцамі з вярхоў сялянскага саслоўя, але і мясцовыя зямляне, многія з якіх мелі несумненна шляхецкае паходжанне, ужо ў другой палове XVII – першай палове XVIII ст. вымушаны былі падмацоўваць свой сацыяльны статус (падчас судовых працэсаў аб «нагане шляхецтва» і пры правядзенні зямлянскіх рэвізій) спасылкамі на сфальсіфікаваныя дакументы. Адным з неспадзяваных наступстваў гэтага стала складанне выразнай генеалагічнай свядомасці ў часткі зямлянскіх родаў, якая выяўлялася ў апеляцыі да паходжання з паўнапраўнай павятовай шляхты, ужыванні прыдомкаў, якія ўзыходзілі да патронімаў і прозвішчаў уяўных продкаў, у больш позні час – у стварэнні «генеалогій», у змесце якіх сапраўдныя звесткі спалучаліся з выразнымі містыфікацыямі.

Крыніцы і літаратура

1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей – НГАБ). – Ф. 160 (Ігуменскі павятовы суд). Воп. 1. Спр. 16. – Справа аб адшуканні волі ад прыгоннай залежнасці жыхароў мястэчка Пясочнае Ігуменскага павета з-пад валодання памешчыкаў Ёдкаў. Інвентары Капыльскага княства. 1665, 1734, 1780, 1781 гг. – 238 арк.
2. НГАБ. – Ф. 160. Воп. 1. Спр. 23. – Справа аб адшуканні волі ад прыгоннай залежнасці жыхароў вёскі Пырашаўская Слабада Ігуменскага павета з-пад валодання памешчыкаў Ёдкаў. 1831–1853 гг. – 1007 арк.

⁴⁵ У якую, у сваю чаргу, іх продак пераехаў з Ваўкавыскага павета.

3. НГАБ. – Ф. 319 (Мінскі дваранскі дэпутацкі сход). Воп. 1. Спр. 10. – Пастановы Літоўскага дваранскага дэпутацкага сходу аб дваранскім паходжанні жыхароў Навагрудскага павета. 1798–1801 гг. – 654 арк.
4. НГАБ. – Ф. 319. – Воп. 1. – Спр. 31. – Пастановы Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу аб дваранскім паходжанні розных асоб. Снежань 1802 г. – 1074 арк.
5. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 32а. – Пастановы аб дваранстве розных асоб. 1802 г. – 829 арк.
6. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 62. – Пастановы аб дваранскім паходжанні розных асоб. 1815 г. – 608 арк.
7. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 71. – Пастановы аб дваранскім паходжанні розных асоб. 1816 г. – 772 арк.
8. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 86. – Пастановы аб дваранскім паходжанні розных асоб. 1818 г. – 282 арк.
9. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 133. – Пастановы аб дваранскім паходжанні розных асоб. 1826 г. – 1014 арк.
10. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 162. – Пастановы аб дваранскім паходжанні розных асоб. 1830 г. – 442 арк.
11. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 1. Спр. 791. – Алфавітная ведамасць шляхты Слуцкага павета. 1796 г. – 71 арк.
12. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 64. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Арастовічаў. – 56 арк.
13. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 285. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Браткоўскіх. – 285 арк.
14. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 851. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Гурыновічаў-Ждановічаў. – 1124 арк.
15. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 1333. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Капцевічаў. – 128 арк.
16. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 1783. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Воўкаў-Левановічаў. – 759 арк.
17. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 2000. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Міхневічаў. – 272 арк.
18. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 2102. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Масакоўскіх. – 188 арк.
19. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 2155. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Мохартаў. – 253 арк.
20. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 3183. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Тарасевічаў. – 570 арк.
21. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 3386. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Хаўстовічаў. – 56 арк.
22. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 3611. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Чарнышэвічаў. – 864 арк.
23. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 3700. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Шубаў-Яблонскіх. – 257 арк.

24. НГАБ. – Ф. 319. Воп. 2. Спр. 3703. – Справа аб дваранскім паходжанні роду Шубаў-Яблонскіх. – 313 арк.
25. НГАБ. – Ф. 333 (Мінская казённая палата). Воп. 9. Спр. 168. – Рэвізская сказка шляхты, сялян, святароў Слуцкага павета 1795 г. – 1358 арк.
26. НГАБ. – Ф. 694 (Радзівілы, князі). Воп. 2. Спр. 1239. – Актавая кніга Слуцкага замкавага суда. 1686–1689 гг. – 458 арк.
27. НГАБ. – Ф. 694. Воп. 2. Спр. 6419. – Дакументы на маёнтак Пагост Слуцкага княства. – 1634–1810 гг. – 1088 арк.
28. НГАБ. – Ф. 694. Воп. 2. Спр. 7381. – Інвентар Слуцкага княства. 1600 г. – 8 арк.
29. НГАБ. – Ф. 694. Воп. 2. Спр. 7432. – Рэстр вольных, застаўных і арандаваных маёнткаў і фальваркаў Слуцкага княства. 1760 г. – 48 арк.
30. НГАБ. – Ф. 694. Воп. 2. Спр. 9012. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1789 г. – 17 арк.
31. НГАБ. – Ф. 694. Воп. 4. Спр. 6029. – Матэрыялы аб маёнтках Біржанскага і Капыльскага княстваў, Койданаўскага графства і іншых; рэстры дакументаў; попіс зямлян Слуцкага і Капыльскага княстваў. 1526–1830 гг. – 585 арк.
32. НГАБ. – Ф. 1730 (Навагрудскі гродскі суд). Воп. 1. Спр. 11. – Актавая кніга Навагрудскага гродскага суда. 1732–1733 гг. – 801 арк.
33. НГАБ. – Ф. 1738 (Случарэскі гродскі суд). Воп. 1. Спр. 1. – Актавая кніга Случарэскага гродскага суда. 1793–1794 гг. – 751 л.
34. НГАБ. – Ф. 1774 (Навагрудскі земскі суд). Воп. 1. Спр. 16. – Актавая кніга Навагрудскага земскага суда. 1785 г. – 1301 арк.
35. НГАБ. – Ф. 1787 (Случарэскі земскі суд). Воп. 1. Спр. 2. – Актавая кніга Случарэскага земскага суда. 1793–1795 гг. – 1039 арк.
36. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 1417. – Інвентар маёнтка Івань Слуцкага княства. 1654 г. – 38 арк.
37. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 1538. – Інвентар маёнтка Яромічы Слуцкага княства. 1646 г. – 79 арк.
38. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 1539. – Інвентар маёнтка Яромічы і іншых маёнткаў, фальваркаў і валасцей Слуцкага княства. 1667 г. – 158 арк.
39. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 1540. Інвентар маёнтка Яромічы Слуцкага княства. 1673 г. – 42 арк.
40. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 1541. – Інвентар маёнтка Яромічы Слуцкага княства. 1682 г. – 59 арк.
41. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 2666. – Інвентар Нясвіжскага княства. 1628–1629 гг. – 387 арк.
42. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 2785/2. – Інвентар маёнтка Новы Двор Слуцкага княства. 1717 г. – 40 арк.
43. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4446. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1671 г. – 12 арк.
44. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4447. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1676 г. – 14 арк.
45. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4448/1. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1677 г. – 20 арк.

46. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4449. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1683 г. – 57 арк.
47. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4450/1. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1687 г. – 41 арк.
48. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4451/1. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1690 г. – 26 арк.
49. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4452. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1692 г. – 43 арк.
50. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4454. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1708 г. – 76 арк.
51. НГАБ. – КМФ-5. Воп. 1. Спр. 4455. – Інвентар маёнтка Урэчча Слуцкага княства. 1767 г. – 19 арк.
52. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Спр. 41. – Метрыка прывілеяў, наданняў, пацвярджэнняў і іншых розных спраў Жыгімонта II Аўгуста падчас канцлерства ваяводы віленскага Мікалая Радзівіла. 1558–1566 гг. – 377 арк.
53. НГАБ. – КМФ-18. Воп. 1. Спр. 50. – Наданні, пацвярджэнні мыт Жыгімонта II Аўгуста. 1566–1572 гг. – 368 арк.
54. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далей – AGAD). – Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (далей – AR). – Dz. 23. Teka 137. Plik 4. – Rejstry, rachunki, sumariusze intrat, przychodu i rozchodu z miasta Słucka. 1566–1810. – 546 k.
55. AGAD. – AR. – Dz. 23. Teka 159. Plik 2. – Akta dotyczące się szlachty, ziemian i bojar osiadłych na gruntach w księstwach słuckim i kopylskim. – 381 k.
56. AGAD. – AR. – Dz. 23. Teka 160. Plik 1. – Prawa ziemian księstwa słuckiego. – 283 k.
57. AGAD. – AR. – Dz. 25. Sygn. 50. – Inwentarz majątności Basławce. R. 1662. – 17 k.
58. Анищенко, Е. К. Шляхта Речицкого повета: Список XVIII ст. / Е. К. Анищенко. – Минск : Изд. В. Хурсик, 2015. – 316 с.
59. Гербоўнік беларускай шляхты. – Т. 1. А / Т. Капіца, А. Леўчык, С. Рыбчонак [і інш.]. – Мінск : БелНДІДАС, 2002. – 493 с.
60. Гербоўнік беларускай шляхты. – Т. 2. Б / С. Рыбчонак [і інш.]. – Мінск : НАРБ, 2007. – 672 с.
61. Гербоўнік беларускай шляхты. – Т. 4. Г / Д. Ч. Матвейчык [і інш.]; навук. рэд. А. Рахуба. – Мінск : Беларусь, 2016. – 959 с.
62. Глінскі, Я. С. Зямлянская супольнасць Капыльскага княства ў XVII–XVIII стст. / Я. С. Глінскі // *Архіварыус*: Зб. навук. арт. і паведамл. – Вып. 16. – Мінск : НГАБ, 2018. – С. 198–225.
63. Грушевский, А. С. Пинское Полесье, XIV–XVI вв.: исторические очерки / А. С. Грушевский. – Киев : Типография Н. Т. Корчак-Новицкого, 1903. – II, 192, IV, 194 с.
64. Малиновский, И. Рада Великого Княжества Литовского в связи с Боярской думой древней России. – Ч. 2: Рада Великого Княжества Литовского. – Вып. 2: 1492–1569 / И. Малиновский. – Томск : Типолитография Сибирского товарищества печатного дела, 1912. – С. VII, XVIII, 492, XXXVI, 2 с.

65. Малы гербоўнік Наваградзскай шляхты / склад. С. А. Рыбчонак; маст. А. Леўчык. – Мінск : БелНДІДАС, 1997. – 161 с.
66. Малюгин, О. И. И. В. Волк-Леванович и его воспоминания: штрихи к портрету лингвиста / О. И. Малюгин, А. Н. Максимчик // Журнал Белорусского государственного университета. История. – 2020. – № 2. – С. 59–79.
67. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў № 30 (Копія канца XVI ст.) / Падрыхт. В. С. Мянжынскі. – Мінск : Беларуская навука, 2008. – 386 с.
68. Ревизия пуцц и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пуцци и на земли, составленная старостою мстибоговским Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году. – Вильна : Типография Губернского правления, 1867. – V, 382 с.
69. Семянчук, А. Лаўрышаўскае Евангелле / А. Семянчук // *Silva regum nova: Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі*. – Вільня ; Мінск : Aidai ; Athenaeum, 2009. – С. 236–246.
70. Скеп’ян, А. А. Двор і слугі князёў Слуцкіх у канцы XV – 80-х гг. XVI ст. / А. А. Скеп’ян // *Arche*. – 2014. – № 6. – С. 305–339.
71. Статкевіч-Чабаганаў, А. В. Я – сын Ваш: Некрашэвічы герба «Любіч». Татуры герба «Данброва». Сеўрукі герба «Курч». Кернажыцкія герба «Юноша». Маствіловічы герба «Даленга» / А. В. Статкевіч-Чабаганаў. – Мінск : Роднае слова, 2012. – 592 с.
72. Стецкевич-Чебоганов, А. В. Я – сын Ваш: Сыцько герба «Остоя». Ждановичи-Гуриновичи герба «Любич». Мещанские роды Казанкины и Чебогановы. Арцишевские герба «Роля». Забелло герба «Топор» / А. В. Стецкевич-Чебоганов. – Минск : Белорусская Православная Церковь, 2013. – 576 с.
73. Чамярыцкі, В. «Александрыя» / В. Чамярыцкі // *Вялікае Княства Літоўскае : Энцыклапедыя : У 2 т. – Т. 1: Абаленскі – Кадэнцыя ; 2-е выд.* – Мінск : БелЭн, 2007. – С. 217.
74. Чарняўскі, Ф. В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII ст. : біяграфічны даведнік. – Вып. 6. Ч. 1: Падстарасты судовыя гарадскія, гродскія судзі / Ф. В. Чарняўскі. – Мінск : Выд. В. Хурсік, 2021. – 496 с.
75. Яцкевіч, З. Л. Малы гербоўнік Рагачоўскай шляхты / З. Л. Яцкевіч // *Архіварыус: Зб. навук. паведамл. і арт.* – Вып. 7. – Мінск : БелНДІДАС, 2009. – С. 267–281.
76. Boniecki, A. Herbarz polski / A. Boniecki. – Т. 2. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1900. – 398 s.
77. Dziadulewicz, S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce / S. Dziadulewicz. – Wilno : Nakładem autora ; Komitet funduszu kultury narodowej, 1929. – XXX, 498 s.
78. Friedelówna, T. Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku / T. Friedelówna. – Wrocław et al. : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd-wo PAN, 1974. – 280 s.
79. Klechta, A. Inwentarz księstwa słuckiego 1600 roku / A. Klechta // *Rocznik bialskopodlaski*. – Т. 24. – Biała Podlaska, 2016. – S. 210–229.

80. Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija) / Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščvienė, J. Karpavičienė. – Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2003. LXVIII, 262 p.
81. Miłński, M. Zarząd dóbr Bogusława Radziwiłła w latach 1636–1669 / M. Miłński // Administracja i życie codzienne w dobrach Radziwiłłów XVI–XVIII wieku / pod red. U. Augustyniak. – Warszawa : DiG, 2009. – S. 195–283.
82. Siekierski, M. M. Landed Wealth in the Grand Duchy of Lithuania : The Economic Affairs of Prince Nicholas Christopher Radziwiłł : Dissertation of Doctor of Philosophy / M. M. Siekierski. – Berkeley : University of California, 1984. – 404 p.
83. Sienkiewicz, W. Ziemianie zależni w Wielkim Księstwie Litewskim od połowy XVI do połowy XVIII wieku. Studium z dziejów feudalizmu litewskiego : maszynopis pracy doktorskiej / W. Sienkiewicz. – Warszawa, 1982. – 460 s.
84. Uruski, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej / S. Uruski. – T. 1. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1904. – 400 s.
85. Uruski, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej / S. Uruski. – T. 5. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1908. – 396 s.
86. Uruski, S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej / S. Uruski. – T. 11. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1914. – 380 s.
87. Wolff, J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku / J. Wolff. – Warszawa : Drukiem J. Filipowicza, 1895. – XXV, 698 s.

Артыкул наступіў у рэдакцыю 01.09.2021